O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

ABU RAYHON BERUNIY NOMIDAGI URGANCH DAVLAT UNIVERSITETI

ILM SARCHASHMALARI

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasining FILOLOGIYA, FALSAFA, FIZIKA-MATEMATIKA hamda PEDAGOGIKA fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrdir.

4-son (aprel 2025)

Ilmiy-nazariy, metodik jurnal
2001-yildan nashr qilina boshlagan

Urganch – 2025

Axrarova Fotima Baxromovna (O‘zMU dotsenti (PhD); e-mail: fatiman.b83@mail.ru)

ZAMONAVIY TILLARNI O‘QITISHDA METODIK TEXNOLOGIYALARNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Annotatsiya. *Xorijiy tillarni o‘qitishda ma’lum bir texnik va pragmatik qoidalarga qaratilgan. Bunday texnologiyalardan foydalanish masalalari bilan pedagogik texnologiyalarning o‘ziga xos xususiyatlari shug‘ullanadi. Pedagogik texnologiyalarni darslarda zamonaviy yangicha usullarda olib borish bugungi kunning talablaridan biridir. Pedagogik texnologiya asosan, XX asrning 30-yillarida ta’lim tarbiya mashg‘ulotlarini aniq va samarali tashkil etishga ko‘maklashuvchi usul va uslublar yig‘indisidan iborat.*

Kalit so‘zlar: *chet til, pedagogik texnologiya, uslub, pedagogik master, pedagogik texnika, o‘qitish metodlari.*

ОСОБЕННОСТИ МЕТОДИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ СОВРЕМЕННЫМ ЯЗЫКАМ

Аннотация. *Как оказалось, обучение иностранному языку сосредоточено на определенных технических и прагматических правилах. Специфические характеристики педагогических технологий касаются вопросов использования таких технологий. Использование педагогических технологий на занятиях является одним из требований сегодняшнего дня. Педагогическая технология в основном состоит из комплекса методов и приемов, помогающих четко и эффек-тивно организовать учебно-воспитательную деятельность в 30-х годах 20 века.*

Ключевые слова: *иностранный язык, педагогическая технология, метод, педагогический мастер, педагогическая техника, методика обучения.*

FEATURES OF METHODOLOGICAL TECHNOLOGIES IN TEACHING MODERN LANGUAGES

Annotation*. As it turns out, foreign language teaching focuses on certain technical and pragmatic rules.The specific characteristics of pedagogical technologies relate to the use of such technologies. Conducting Pedagogic technology in the classroom in modern new ways is one of the requirements of today. Pedagogic technology mainly consists of a set of methods and techniques that help to clearly and effectively organize educational activities in the 30s of the 20th century.*

Key words: *foreign language, pedagogical technology, method, pedagogical master, pedagogical technique, teaching methods.*

Mavzuning dolzarbligi. Zamonaviy ta’lim standartlari asosida axborot olami tasavvur qilib bo‘lmas darajada ongu shuurimizni egallab borayotgan sharoitda xalqlarning madaniy integratsiyasi shiddat bilan o‘sayotganligiga tabiiy jarayon deb qarasak, noto‘g‘ri bo‘lmaydi. Chet tillarni chuqur o‘rgangan, dunyo xalqlari bilan erkin muomala qila oladigan, o‘z yurti, xalqi, davlati manfaatlarini yuksak bilim va iqtidor bilan himoya qilishga qodir mutaxassislargina bunday ulkan global muammolarni yechishga qodirdirlar[1]. Zero, “bugun jahon hamjamiyatidan o‘ziga munosib o‘rin egallayotgan, intilayotgan mamlakatimiz uchun chet ellik sheriklarimiz bilan hamjihatlikda, hamkorlikda buyuk kelajagini qurayotgan xalqimiz uchun xorijiy tillarni mukammal bilishning ahamiyatini baholashning hojati yo‘qdir”.[2]

Zamonaviy tilni o‘qitishda pedagogik texnologiyalarni darslarda zamonaviy yangicha usullarda olib borish bugungi kunning talablaridan biridir. Pedagogik texnologiya asosan, XX asrning 30-yillarida ta’lim tarbiya mashg‘ulotlarini aniq va samarali tashkil etishga ko‘maklashuvchi metodlar yig‘indisi bo‘lgan. Bu esa “pedagogik texnika”, uni amalga oshiruvchi “pedagogik master” (pedagogik mahorat ma’nosida) nomini olib, o‘sha davrda ta’limning eng samarali tadbiri hisoblangan. Har qanday fanni o‘quvchiga yetkazib berishda usullar muhim rol o‘ynaydi. J.G‘.Yo‘ldoshev va S.A.Usmonovlarning fikricha, harakatlarni amalga oshirish tizimi usul deb tanlangan, ma’lum yo‘ldan foydalangan holda, oldindan ko‘zda tutilgan maqsadga erishish uchun qo‘llanadigan harakat usullariga aytiladi.[3]

---

[1] Sirojiddinov Sh. Chet tillarini o‘qitishda lingvodidaktika. “O‘zbekistonda xorijiy tillar”, iltiy-metodik elektron jurnal, № 1, 2014.

[2] Karimov I.A. Barkamol avlod – O‘zbekiston taraqqiyotining poydevori. T., 1998.

[3] Yo‘ldoshev J.G‘., Usmonov S.A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy qilish. T., “Fan va texnologiya”, 2008.

Ishning maqsadiga asoslanib, zamonaviy tilni o‘qitishda pedagogik texnologiyadan foydalanganda dars soati davomida yangi pedagogik texnologiyalar (texnik vositalar) asosida ish olib borish maqsadli vazifa deb qaraladi. Lekin o‘qitishning texnik vositalarini rus olimlari TSO (texnicheskiye sredstva obucheniya) deb atashgan. TSO – o‘qitish usuli, pedagog va talabalar tomonidan o‘quv jarayonida foydalaniladigan turli xil obyektlar. Y.K.Babanskiy fikricha, “...faoliyat maqsadiga erishishga yordam beradigan barcha narsalar, ya’ni, uslublar, shakllar va maxsus o‘quv qo‘llanmalar to‘plami, texnik o‘quv qo‘llanmalar dars yoki darsning maqsadlariga qarab belgilanadi”,[1] deb ta’rif bergan.

Tadqiqot metodologiyasiga ko‘ra, xalq pedagogikasi xalqning o‘zi yashab turgan zaminda asta-sekin yuzaga kelgan maqol, ibora, matal, ertak, qo‘shiq kabi xalq ijodiy yodgorliklarida o‘z ifodasini topgan. O‘zbek faylasuflari jahon fani va madaniyati xazinasiga katta hissa qo‘shishga muvaffaq bo‘lganlar. Masalan: Mahmud Koshg‘ariy, Yusuf Xos Hojib, Mahmud Zamaxshariy, Muhammad ibn Muso al-Xorazmiy, Al-Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino kabi mashhur olimlar o‘z ilmiy va badiiy asarlarida ta’lim-tarbiya usullari haqida ko‘plab ilg‘or g‘oyalarni ilgari surganlar.

T.N.Ajgibkova ta’limotida TSO – texnik qo‘llanmalari o‘quv jarayonini optimallashtirish maqsadida uni taqdim etish va qayta ishlash uchun ishlatiladigan didaktik qo‘llab-quvvatlanadigan texnik vositalar to‘plami. TSO nomidan ko‘rinib turibdiki, bu o‘quv materiallarini, ya’ni turli xil ma’lumotlarni yetkazib beruvchi. Ular bizning ta’lim jarayonimizda keng qo‘llanilib kelyapti.

Har qanday fan fan sifatida o‘zining ilmiy tadqiqot usullariga ega va bu usullar orqali o‘z mazmunini boyitib, yangilab boradi. Pedagogika fani ham mazmunini boyitish va yangilash maqsadida mavjud pedagogik hodisa hamda jarayonlarni uning maqsad va vazifalariga muvofiq keladigan usullari kabi izohlaydi.

Ilmiy tadqiqot metodlari qonuniyatlari aloqalarning bog‘liqliklarini aniqlash va ilmiy nazariyalar yaratish maqsadida ilmiy axborot olish usuli sanaladi. “Metod” so‘zi grekchadan olingan bo‘lib, yo‘l, usul ma’nosini bildiradi. Bizning fikrimizcha, metodik adabiyotlarda “o‘qitish metodlari”, “ta’lim metodlari” deb yuritiladigan bu tushunchani “o‘rgatish metodlari” deb atash asosli. Chunki har qanday soha mutaxassisi bo‘lish uchun, avvalo, UQISH (tushunib o‘rganish) orqali o‘z kasbining yetuk mutaxassisi bo‘lshi mumkin.[2]

Ch.K.Friz va R.Lado fikrlariga ko‘ra, chet til amaliy va ta’limiy maqsadda o‘rganiladi.[3]

Professor I.V.Rahmonov ta’rificha, “Metod – maqsad sari yo‘naltirilgan sistema bo‘lib, bu tushunchalar bir-birlari bilan shartli bog‘langan usullardir”.[4] I.V.Rahmonovning ta’rifiga qo‘shilgan holda, chet til o‘qitish usullarni o‘quvchiga bor mahorati bilan yetkazib bera oladigan mutaxassisni tushunamiz.

Tahlil va natijalar. Olimlarning fikriga ko‘ra chet tilni o‘rgatishning rivojlanish bosqichlarida turli metodlar, jumladan, quyidagi o‘rgatish metodlari ko‘proq qo‘llanilgan.

1. Grammatik-tarjima metodi. Agar chet til o‘qitish tarixiga nazar tashlaydigan bo‘lsak, eng avval, grammatik-tarjima metodi shakllanganligiga guvoh bo‘lamiz. U ikki ko‘rinishda bo‘lgan: leksik tarjima va tekstual (matn) tarjima. Zamonaviy malakali mutaxassisdan chuqur bilim kasbiy mahorat bilan birga kompyuter savodxonligi, albatta, chet tillardan birini bilish talab etiladi, chunki u o‘z mehnat faoliyatida xorijiy manbalarda chop etilgan o‘z kasbiga oid materiallarni o‘qib, tarjima qila olishi, uni amaliyotga tatbiq qila bilishi, xorijlik hamkasbi bilan ishga doir fikr almasha bilishi kerak. Buning uchun zamonaviy mutaxassis ma’lum darajadagi so‘z boyligiga ega bo‘lishi lozim, shundagina u xorijiy tildagi matnni o‘z ona tiliga tarjima qila olishi va fikrini xorijiy tilda ifodalay bilishi mumkin, shuning uchun ham tarjima chet tili o‘qitish metodikasida muhim o‘rin egallab kelgan.

2. Leksik tarjima metodi. Leksik tarjima metodida asosiy e’tibor leksik birliklar (so‘zlar) va bir-biri bilan mantiqiy bog‘liq bo‘lishi shart bo‘lmagan gaplarni tarjima qilishga qaratiladi. Bu ko‘proq so‘zlarni gaplarda ishlata bilish ko‘nikmalarini shakllantirishda mashq qilish vositasi bo‘lib xizmat qiladi. Bu metodni til ko‘nikmalari integratsiyasi kabi fanlarda qo‘llash maqsadga muvofiq bo‘ladi.

3. Uest metodi. M.Uestning metodi quyidagi tamoyillarga asoslangan: 1. O‘quvchi ikki tilni bilishi uchun ingliz tilini o‘qishdan boshlab o‘rganishi kerak. 2. Chet tilni o‘rgatishning eng oson usuli o‘qishdir. 3. O‘quvchi o‘qish orqali chet tilini o‘rganayotganda tezda muvaffaqiyatga erishadi. 4. O‘quvchi o‘qish or-

---

[1] Аствацатуров Г.О. Дизайн мультимедийного урока. Волгоград, “Учитель”, 2010.

[2] Pedagogika. (Munavvarov A.Q. umumiy tahriri ostida), T., “O‘qituvchi”, 1996.

[3] Jalolov J. Chet til o‘qitish metodikasi. Toshkent, “O‘qituvchi”, 1996.

[4] Рахманов И.В. Очерк по истории методов преподавания новых иностранных языков. Автореф.докт.дисс., М., 1949. Основные направления в методике преподавания иностранных языков в XIX–XX вв.

qali chet tilni o‘rganayotganda o‘qituvchining tajribasi, mahorati muhim emas. 5. O‘quvchi inglizcha o‘qish malakasini egallay olsa, boshqa malaka ko‘nikmalarini mustaqil o‘rganib keta oladi. M.Uest so‘z ma’nosini ochishda ona tilini, tarjimani qo‘llashga qarshi emas edi. O‘z metodi asosida qo‘llanma va darsliklar yaratdi, ularni amalda qo‘llab ko‘rsatdi. Bugungi kunda uni tarjima nazariyasi va amaliyoti fanlarida qo‘llash mumkin.

4. Audio-lingval metodi. To‘g‘ri metodning zamonaviy ko‘rinishidan biri. Bu metod lotin va olmon so‘zlaridan o‘zlashgan (audire – hören – tinglamoq, lingua – zunge, rede, sprache – til). Olmon tiliga tinglash, gapirish, deb tarjima qilinadi. Bu metod filologiyada ham, nofilologik yo‘nalishlarda ham qo‘llanilib kelmoqda. Zamonaviy ta’lim standartlari asosida audio-lingval metod bilan dars olib borish talabada fanga bo‘lgan qiziqishni kuchaytiradi.

5. Audio-vizual metod. Bir vaqtning o‘zida ham eshitib, ham ko‘rib idrok qilish. Bunda tinglovchi uni qanday eshitish va qay holatda tinglashiga bog‘liq. Asosan, chet tillarni o‘rganishda ko‘proq qo‘llanadi. 3–4-kurs talabalari sinxron tarjima fanlarida qo‘llasa, samarali natijalarga erishadi.

6. Ongli qiyoslash metodi. Chet tilni ona tiliga suyangan holda, nutq faoliyati turlarini qo‘llash. Fikrlashning bu turi Edvard de-Bono tomonidan ishlab chiqilgan. Odatda, biz amaliy masalani yechish yo‘lida qiyinchiliklarga ro‘baro‘ bo‘lamiz. “Olti qalpoqcha” usuli bunday qiyinchiliklarni yengish jarayonini olti bosqichda amalga oshirishning oddiy yo‘lini taklif etadi. Har bir bosqich o‘zining rangli qalpoqchasiga ega. Ya’ni, biz hamma narsa haqida birdaniga emas, balki navbatma-navbat fikr yuritamiz, natijada muammoning to‘laqonli yechimiga erishamiz. Og‘zaki nutq ko‘nikmalari fanida talabaning erkin fikrlashida o‘ziga bo‘lgan ishonchni kuchaytirishda samarali metod.

7. Kommunikativ metodi. O‘qituvchining talabalar va jamoa bilan pedagogik maqsadga qaratilgan munosabatni o‘rnata olish ko‘nikmasi.

8. Problema (muammo)li o‘qitish metodi. Intellektual faoliyat bilan bog‘liq masalalarni hal qilish jarayonida yuzaga keladigan vaziyat. Siyosatshunoslik, yurisprudensiya, jinoiy javobgarlik kabi fanlarda talabalarning bir-biri bilan diskussiyaga kirishishida bu metod yaxshi samara beradi.

9. Intensiv metod. Mashqlar javobi qanchalik intensiv ravishda bo‘lsa, u shunchalik tez o‘zlashtiradi.

M.Uest metodi (Michael West) og‘zaki nutq va o‘qishni o‘rganish hamda o‘quv lug‘atlarini tuzishda ilmiy xizmati katta.

Fikrimizcha, bu metodlarning vujudga kelishida, shubhasiz, pedagogika, psixologiya, shaxs psixologiyasi, lingvistika, psixolingvistika fanlarining rivojlanishi va ta’siri katta bo‘ldi. Chet tilni o‘rgatish metodlari haqidagi turli-tumanlik metodist olimlar orasida hamon yagona fikr yo‘qligidan dalolat beradi. Masalan, I.V.Rahmonov va M.V.Lyaxovitskiylarning fikricha, chet tilni uchta umumiy metod orqali o‘rgatish mumkinligini tadqiqotlarimiz davomida o‘rganib chiqdik:

1. Namoyish qilish (demonstratsiya) metodi.
2. Tushuntirish metodi.
3. Mashq ishlatish yoki amaliy ishlarni tashkil qilish metodi.

Akademik olim R.K.Minyar-Beloruchev mazkur uch metodni boshqacha atamalar orqali nomlashni ma’qul ko‘rgan.[1]

1. Tushuntirish metodi.
2. Ko‘rsatish metodi.
3. Mustahkamlash metodi.

I.L.Bim esa o‘rgatish metodlarini quyidagicha to‘rt usulda tasniflaydi:

1. Ko‘rsatish.
2. Tushuntirish.
3. Mashq bajartirish.
4. Malakalarni amalda qo‘llash.

Bu mashhur uch metodist olimlar R.K.Minyar-Beloruchev, I.V.Rahmonov va M.V.Lyaxovitskiylarning usullari ma’no jihatidan bir-biridan farq qilmaydi.

B.I.Passov, I.M.Mahmudovlar asarlarida metodlarning soni ko‘paytiriladi:

1. Tushuntirish metodi (retseptiv metod yoki ko‘rgazmali tushuntirish metodi).
2. Reproduktiv metod.
3. Muammo (problema)li o‘qitish metodi.

---

[1] Chet til o‘qitish metodikasi. Ishchi o‘quv dastur, Qarshi davlat universiteti, 2006.

4. Evristik suhbat metodi.

5. Ilmiy izlanish yoki ilmiy tadqiqot o‘tkazish orqali o‘rgatish metodi.

Xulosa. Bunday turli-tuman tasniflanishda o‘rgatish metodlari, usullari, tamoyillari o‘zaro aralashtirilib yuborilganligign ko‘rish mumkun. Shu sabab yuqorida keltirilgan barcha metodlarni o‘zida mujassamlashtiruvchi R.K.Minyar-Beloruchevniig tasnifini tadqiqotimiz davomida ma’qul, deb topdik.

Taxlilarimiz davomida R.K.Minyar-Beloruchev nazariyasiga qo‘shilgan holda, umumiy xulosaga kelib, uning tasnifidagi o‘rgatish metodlarining umumiy xususiyatlari haqida to‘xtalamiz.

Demak, dars jarayonining samaradorligi pedagogni o‘quv faoliyatini tashkil qilishi va boshqarishga yo‘naltirgan faoliyati qay darajada yaxshi rejalashtirilganiga, bu reja qanday amalga oshirilganligiga bog‘liq, degan fikrga keldik. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni ta’lim-tarbiya jarayoniga tatbiq qilish usullarining nazariy shakllanishi tarixiy muddat oralig‘ida o‘rganilayotgan muammo doirasida tahlil qilishda kechadi, deb hisoblaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

(1). Karimov I.A. Barkamol avlod – O‘zbekiston taraqqiyotining poydevori. Toshkent, 1998.

(2). Sirojiddinov Sh. Chet tillarini o‘qitishda lingvodidaktika. “O‘zbekistonda xorijiy tillar”, ilmiy-metodik elektron jurnal, 1-son, 2014.

(3). Yo‘ldoshev J.G‘, Usmonov S.A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy qilish. «Fan va texnologiya», T., 2008.

(4). Аствацатуров Г.О. Дизайн мультимедийного урока. “Учитель”, Волгоград, 2010.

(5). Ажгибкова Т.Н. Технология применения аудиовизуальных средств обучения в вузах. “Инновации в образовании”, 2004, № 2, 111–123 с.

(6). Pedagogika. (A.Q.Munavvarovning umumiy tahriri ostida). “O‘qituvchi”, Toshkent, 1996, 9-bet.

(7). Jalolov J. Chet til o‘qitish metodikasi. “O‘qituvchi”, Toshkent, 1996.

(8). Рахманов И.В. Очерк по истории методов преподавания новых иностранных языков. Автореферат. докт.диссерт. М., 1949. Основные направления в методике преподавания иностранных языков XIX–XX вв.

(9). Chet til o‘qitish metodikasi. Ishchi o‘quv dasturi, Qarshi davlat universiteti, 2006.

Abdalieva Periuza Isaevna (Nukus davlat Pedagogika instituti o‘qituvchisi)

ONA TILI VA O‘QUV SAVODXONLIGINI O‘QITISHDA O‘QUV TOPSHIRIQLARIDAN FOYDALANISH METODOLOGIYASI

Annotatsiya. *Ushbu maqolada ona tili va o‘qish savodxonligi fanlarini o‘qitishda o‘quv topshiriqlaridan foydalanish texnologiyasi haqida so‘z yuritiladi. Ona tili va o‘qish savodxonligida o‘quv topshiriqlarining darsliklarda berilish xususiyati, o‘quvchilarning bilim darajasini oshirishdagi samaradorligi o‘rganilgan.*

Kalit so‘zlar: *o‘qish savodxonligi, ona tili, o‘quv topshiriqlari, didaktik vazifa, o‘qish va yozishga o‘rgatuvchi mashqlar, ko‘rgazmali mashqlar, nutq ko‘nikmasi.*

Абдалиева Периуза Исаевна (преподаватель Нукусского государственного педагогического института)

МЕТОДОЛОГИЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ УЧЕБНЫХ ЗАДАНИЙ ПРИ ОБУЧЕНИИ РОДНОМУ ЯЗЫКУ И УЧЕБНОЙ ГРАМОТНОСТИ

Аннотация. *В данной статье рассматривается технология использования учебных заданий в преподавании родного языка и грамотности чтения. Изучены особенности представления учебных заданий по родному языку и грамотности чтения в учебниках, их эффективность в повышении уровня знаний учащихся.*

Ключевые слова: *грамотность чтения, родной язык, учебные задания, дидактическая задача, упражнения на чтение и письмо, наглядные упражнения, речевые навыки.*

Abdaliyeva Periuza Isaevna (Teacher, Nukus State Pedagogical Institute)

METHODOLOGY OF USING LEARNING TASKS IN TEACHING MOTHER TONGUE AND EDUCATIONAL LITERACY

Annotation. *This article examines the technology of using learning tasks in teaching native language and reading literacy. The features of presenting learning tasks in native language and reading literacy in textbooks and their effectiveness in improving students' knowledge levels were studied.*

Keywords: *reading literacy, native language, learning tasks, didactic task, reading and writing exercises, visual exercises, speech skills.*